

CIVIL ORSZÁGJELENTÉS - 2004

I.

Magyarország 2004. május 1. óta az Európai Unió tagja. Minden magyar állampolgár, munkavállalók és családjaik életében jelentős lépés ez, melyre több éve készülünk. Áldozatokkal teli, nagy út áll mögöttünk a tagságra való felkészülés révén. A munkavállalók, a vállalkozások az elmúlt évtized alatt akkora változáson mentek keresztül, ami másutt esetleg több évtizedet vett igénybe. Jórészt végrehajtottuk a jogharmonizációt, a gazdaság jelentős hányada már ma is uniós piacon, uniós feltételeknek megfelelően dolgozik. Van azonban a gazdaságnak egy olyan része is, amely a sokéves strukturális változások vesztesének érezheti magát, ma is piaci és finanszírozási nehézségekkel küzd, és az egyre szigorodó környezetvédelmi és egyéb szabályoknak hosszabb távon sem lesz képes eleget tenni. Igen nagy hányada az un. hanyatló iparágaknak bér munkában végzi tevékenységét, a tulajdonos bármelyik pillanatban áthelyezheti a tevékenységet egy nálunk is alacsonyabb munkaerő-költségű keleti országba. Az utóbbi években mind a gazdaságban, mind a társadalomban tovább nőttek a különbségek, a leszakadók helyzete mindkét szférában egyaránt rögzülni látszik, a benne élők a helyzetüket joggal érzik kilátástalannak.

Az ország átlagos mutatóit tekintve már vannak olyan területek, ahol számottevő fejlődésről számolhatunk be. A legfrissebb adatok szerint a GDP eléri az uniós átlag 54 %-át, míg a csatlakozó országok átlagos egy főre jutó GDP-szintje csak 44,8 százalékon van. E mutató tekintetében Ciprus, Málta és Szlovénia után a legfejlettebbek vagyunk. Szakértők 2015 körülre teszik azt a dátumot, amikor az ország fejlettsége eléri az Unió szegénységi küszöbét, vagyis a 75 százalékot. Ez a szint egyébként az uniós támogatásokhoz való hozzáférésnek is a korlátja. Minden elemző megjegyzi ugyanakkor, hogy az átlag jelentős különbségeket takar, hiszen a fővároshoz képest egyes régiók komoly lemaradásban vannak. Az Európai Bizottságnak a tagjelöltek középtávú gazdasági programját értékelő összefoglalója még ennél is korábbi, 2012-es dátumot tartalmaz, ami azt jelenti: Szlovénia után a másodikak vagyunk a csatlakozásra várók listáján. Számítások szerint az uniós csatlakozás eredményeként a gazdasági növekedés már 2004 és 2006 között - éves szinten - 0,8 százalékkal, a beruházások 4,8, az export pedig 4,1 százalékkal lesz magasabb, mint az integráció nélkül lenne.

A magyarországi termelékenységi adatok - nemzetközi összehasonlításban - még kedvezőbbek, mint a GDP számai, ez a mutató - vásárlóerő-paritáson - az uniós mérték 60 százaléka, a várakozások pedig még optimistábbak. A termelékenység tekintetében az OECD adatai szerint térségünkben hazánk produkálja az egyik legmagasabb szintet, ma Szlovénia után Csehországgal közel azonos szinten foglaljuk el a második helyet. Szükség is van a termelékenység dinamikus növekedésére, hiszen a bérek eddigieknél gyorsabb felzárkózásához igen magas termelékenységi mutatóra van szükség. 1999-ben egy munkavállaló óránként - átlagosan - 19,25 dollárral járult hozzá a gazdasági értékteremtéshez. Az egy munkaóra jutó, vásárlóerő-paritással korrigált termelési érték tekintetében a németországi és az egyesült államokbeli szint a magyarnak csupán a kétszerese. Az EU fejletlenebb országaiban, de meglepetésre még Japánban is csak másfélszer akkora értéket hozott létre egy munkavállaló egy munkaóra alatt. 2002-ben a magyarországi termelékenység

3,9 százalékkal nőtt, ami az utóbbi évek legjobb eredménye, 2003-ban pedig 3,5 %-kal. Ugyanekkor az Európai Unió 15 tagállama átlagosan csak 0,5 százalékkal javította a mutatóját. A legjobb EU-s eredményt, 1 százalék körüli mértéket is csak Németország, Franciaország és Nagy-Britannia közelítette meg.

Ezzel szemben a magyarországi keresetek - bármilyen vonatkozásban hasonlítjuk is össze az uniós vagy az OECD-adatokkal - jóval rosszabb „képet” mutatnak. A hazai keresetek - vásárlóerőparitáson - ma az uniós átlag harmadát teszik ki. A bérek összehasonlítására több mutatót is használnak a kutatók, azonban akár a bérköltségeket, akár a bruttó vagy a nettó kereseteket, hasonlítjuk is össze, a helyzet érdemben nem lesz jobb. Az OECD bruttó béradatai szerint az uniós országok közül Dániában és Németországban a legmagasabb a kereset, Magyarországhoz képest a különbség valutaparitáson több mint 12-szeres, vásárlóerőparitáson is 4,5-szeres. A legrosszabb helyzetben levő portugál bérek valutaparitáson a magyar bérek több mint 2,5-szeresét jelentik, de vásárlóerőparitáson is több mint 1,5-szeresét. A magyar bruttó bér az OECD adatokból számolt uniós átlagnak valutaparitáson a 15 %-át teszi csak ki, ugyanez vásárlóerőparitáson 32,5 %.

A 2001-2003-as években megindult a magyarországi bérek felzárkózása az uniós bérekhez. Az utóbbi években – az uniós csatlakozásnak is köszönhetően – megnövekedett a munkavállalók várakozása is a bérfelzárkózást illetően. A várakozásokat erősítették a kormány 100 napos programjának bérintézkedései is – főleg a versenyszférában. Abban a munkavállalói körben, ahol a munkavállalók jelentős része az utóbbi években nem vagy alig jutott béremeléshez.

Magyarország 2004 és 2006 között évi 1,4 milliárd euró forráshoz juthat az EU-tól, azonban - szakértők szerint - ennél több, évi 1,5-2 milliárd euró működő tőke beáramlása várható. Ez hihetetlen mértékben fellendítheti a gazdaságot: forrást biztosít a beruházásokra és a munkaerő megfizetésére. A pénzeszközök felhasználhatóságának azonban feltétele, hogy megfelelő pályázatokon lehessen elnyerni a forrásokat, illetve olyan szakképzett munkaerő álljon rendelkezésre, amely alapot ad a tervezett tevékenységhez. Ehhez pedig nemcsak képzéseket kell szervezni, de itthon kell tartani a felkészült, tapasztalt munkaerőt.

A gazdasági növekedés nem eredményezte a munkahelyek számának érdemi növekedését sem. Nem sikerült az intenzív növekedés éveiben javítani a munkavállalók pozícióin. 2001-ben az egyensúlyi mutatók még jól álltak, de már látható volt a gazdaság megtorpanása. Szakszervezeti oldalról már 2001. óta aggodalommal figyeljük azokat a gazdasági folyamatokat, amelyeket a stagnáló beruházások, a világgazdasági dekonjunktúra folytatódása, a csökkenő tőkebeáramlás, sőt korábbi befektetések kivonása, a magyar költségvetés túlköltekezése, jelentős mérleghiány, a forint felértékelődése, a vállalkozások piaci pozícióinak meggyengülése jelzett. Az utóbbi időben pedig a sajtó a liberális közgazdasági körökből áramló aggodalmaktól hangos a bérnövekedés mértékét tekintve, miközben a versenyszférában dolgozók jelentős része növekvő elégedetlenséggel tapasztalja, hogy keresetének növekedése alig tartott lépést az inflációval.

Az utóbbi években a kormányzati hibák, mulasztások és a tehetetlenség sorozatával találkozhattunk. A gazdasági fellendülés idején számolatlanul söpörtek ki az állami költségvetésből százmilliókat, milliárdokat. Nem-termelő beruházások tömegére mentek el a gazdaságfejlesztési források. A mezőgazdaságban amit nem lehetett már tönkretenni, azt hagyták lerohadni. Miközben az állami szociálpolitika az átlagosnál jobban élöket támogatta, a szegénység korábban nem látott mértéket ért el a lakosság jelentős rétegeiben. Évek óta nincs egyik kormánynak sem érdemi javaslata a foglalkoztatási szint növelése érdekében. A jelenlegi kormány szinte üres állami kasszát vett át, évekre előre lekötött szabad forrásokkal,

és elkövette azt a hibát is, hogy ezt nem tette nyilvánvalóvá. Valódi károkat okozott a gazdaságnak a forint árfolyamának tartós túlértékeltsége, elbizonytalanította a befektetőket a pénzügyi kormányzat és a jegybank egymásnak ellentmondó politikája, de még inkább az egész kormányzati propaganda gyengesége, ellentmondásai, hibái. Az utóbbi hónapokban vállalkozások sora zárta be kapuit a külföldi tulajdonosok döntése alapján, a kormánynak sem érdemi válasza nem volt ezekre a válságjelenségekre, sem az ígért foglalkoztatáspolitikai koncepció nem született meg a mai napig.

Az utóbbi években ágazatok, alágazatok és szakágazatok sora szegényedett el (pl. könnyűipar), ment tönkre, vagy tűnt el teljesen (pl. szerszámgyártás, irodagépgyártás), és mások pedig megerősödve kerültek ki a szerkezetváltásból (pl. pénzügyek). A hagyományosan az ország nyugati felébe vagy a fővárosba települt ágazatok kedvezőbb helyzetben voltak, mint az ország keleti felében hagyományosnak mondható ágazati tevékenységek. Általánosságban elmondható, hogy a tapasztalatokkal, szakképzettséggel rendelkező munkaerő jelentős befolyással volt az ágazati lehetőségekre. Mások hagyományos piacukat veszítették el, vagy éppen ellenkezőleg új piacokon jelentek meg, illetve új tevékenységeket honosítottak meg. Több esetben az ágazat, szakágazat az optimális méretet elérve új virágzásnak indult (pl. alumíniumipar, vegyipari ágazatok). A külföldi tőke befektetései is pezsgést hoztak, bár a beszállítói tevékenység nem tudott olyan széles körben elterjedni és olyan szorosan kapcsolódni, mint azt szeretttük volna. A szerkezetváltással teljesen új ágazatok is megjelentek a palettán (pl. személygépkocsi gyártás). Az iparban a külföldi tőke, ezen belül is főleg a nagy nemzetközi cégek váltak húzóerővé. Teljesen átalakult a gépipar, amelynek területén a legjelentősebb zöldmezős beruházások történtek. Az utóbbi évek fejleményeként a multik elkezdtek idetelepíteni fejlesztési kapacitásaikat is.

A szerkezetváltás megjelent a foglalkoztatásban is, először a technológia-igényes tevékenységek elterjedésével. Ennek következtében már nem a tömeges, hanem a jól képzett munkaerőre volt szükség, amelyből hamar hiány alakult ki az ország beruházásokban gazdag régióiban. A másik oldalon pedig bővültek a jórészt bér munkára alapozott, komolyabb szakképzettséget nem igénylő tevékenységek. A foglalkoztatási szerkezetváltás paradoxona volt, hogy a legmagasabb termelékenységű, európai-, sőt világviszonylatban versenyképes ágazatok, tevékenységek inkább technológia és tőkeigényesek voltak, és az alacsony termelékenységű, az életben maradásért komoly harcot vívók pedig jobbra munkaigényesek, miközben mindvégig tartotta magát az a nézet, hogy országunk vonzereje a jól képzett, olcsó munkaerő. Az utóbbi években az utóbbira alapozó, rövid távra tervező külföldi tőke egy része elhagyta az országot.

A foglalkoztatásban a második szerkezetváltás épp ezzel a folyamattal egyidőben indult meg, és az információs technológia térhódítása jellemzi. Várható, hogy a bér munkára alapozott tevékenységek még jobban visszaszorulnak. A termelékenység növelésére törekvés is a munkaigényes tevékenységek beszűkülését eredményezi. Mindezek a munkanélküliség növekedését, a foglalkoztatás visszaesését eredményezhetik, ha párhuzamosan nem történik előrelépés a munkaigényes tevékenységek megerősítése, meghonosítása területén az ország azon régióiban, ahol évek óta magas a munkanélküliek aránya. Megfelelő fizetőképes kereslet esetén egészségesebb lenne, ha ezt a szerepet a szolgáltatások ugrásszerű fejlődése venné át.

Az ágazatok, szakágazatok illetve tevékenységek közötti különbségek növekedése egyes esetekben elérte azt a fokot, hogy a kormány szemében a leszakadók már leíródtak (pl. könnyűipar), más esetben a kormányzati és társadalmi akarat sem képes a terület évek óta tartó válságából kihúzni (pl. agrárium). Szakszervezeti oldalról folyamatosan bíráljuk azt a kormányzati gyakorlatot, hogy lemondanak a versenyképességben lemaradókról. Az Európai

Unióban ezzel szemben nem különböztetnek meg versenyképes és nem versenyképes ágazatokat, hanem kiemelt programok keretében minden ágazatnak megadják az esélyt, sőt komoly energiát fordítanak az esetenként sokkal kisebb létszámú foglalkozási ágak felkarolására és megmentésére.

A lakossági áldozatvállalással megalapozott stabilizáció eredményeként 1996-tól megindult fellendülést azonban lelassította a koncepciótlan gazdaságpolitika és a külső dekonjunktúra. 2003 közepére véget ért a külső dekonjunktúra, melyet a magyar gazdaság szinte azonnal érzékelt. Beindultak a beruházások, melyek 2001-ben gyakorlatilag leálltak, egyes ágazatok termelésében felgyorsult a növekedés, megélnékült az export. A következő években a szakértők a beruházások jelentős élénkülését várják. A beruházások nagyságrendje és szerkezete révén felgyorsuló technológiai fejlődést, a termelékenység javulását, a növekedési potenciál erősödését prognosztizálják. A fejlett országokban valószínűsíthető érték kétszeresét meghaladó termelékenység-növekedés mellett javuló egyensúlyi mutatókat valószínűsítnek. A szakértők a magas felhalmozási hányaddal jellemzett növekedési pályát a gazdálkodók növekvő szerepvállalására is alapozzák.

A növekedés beindulásával ismét napirendre kerül az a kérdés, hogy a bővítés, az új beruházás legnagyobb akadálya a szakképzett munkaerő hiánya. A képzés, szakképzés a jövőben azért is különösen hangsúlyos lesz, mert napjainkban a fejlődés új eleme a modern információs technológiának az elterjedése a hagyományos tevékenységet folytató területeken.

A legutóbbi időben az ágazatok helyzetére még két dolog gyakorolt jelentősebb hatást: mennyiben feleltek meg az Európai Unió követelményeknek, milyen új kihívásokkal kellett/kell szembenézniük a csatlakozással kapcsolatosan. A másik pedig, hogy mennyiben alapozódik tevékenységük a modern információs technológiára, illetve mennyiben voltak képesek az IT legfrissebb eredményeinek bevezetésére, meghonosítására. Mindezek következtében napjainkban ismét egyfajta szerkezetváltás megy végbe a magyar gazdaságban, csak már nem olyan viharosan, mint a rendszerváltás után.

Az első éveket leszámítva a '90-es évek eleje óta általánosan érvényesül az ágazatok, alágazatok, szakágazatok között is az a tendencia, hogy az erősek még erősebbek lettek, a gyengék pedig fokozatosan tovább veszítettek pozíciójukból. Az ágazatokon belüli különbségek növekedésének a jelei mind a termelési eredményekben, mind a beruházások, a foglalkoztatás alakulásban, mind pedig az ágazati bérhelyzetben hasonló módon mutatkoztak meg.

Amennyiben a bérnövekedési és foglalkoztatási adatokat hasonlítjuk össze, azt látjuk, hogy azokban az ágazatokban, ahol a bruttó bérek növekedése meghaladta az országos keresetnövekedést, a foglalkoztatottak létszáma is az átlagot meghaladóan bővült. Ilyen a feldolgozóipar egésze, a gépipar, a pénzügyi tevékenység, a közigazgatás, a védelem, a kötelező társadalombiztosítás. Van azonban ellenpélda is, amikor is az átlagon felüli bérnövekedést jelentős létszámcsökkentés kísérte. Ilyen a vegyipar, a villamosenergia-ipar, a gáz-, gőz-, vízellátás. Jelentős ugyanakkor azon szektorok száma, ahol mind a kereseti mutatók, mind a foglalkoztatás az átlagosnál kedvezőtlenebbül alakultak. Ilyen az élelmiszeripar, a textilipar, a fémalapanyag, a fémfeldolgozási termék gyártása, az építőipar, az egészségügyi és szociális ellátás.

A mezőgazdaság helyzetét továbbra is a fokozatos térvészítés jellemzi. Miközben a szerkezeti változások nehézségeivel kell küzdenie, állandósult az eladósodottság és a tőkehiány, továbbra is elavult az eszközállománya, a birtokstruktúra elaprózott, a külföldi tőke aránya minimális. A mai napig nincs átgondolt, konszenzuson alapuló, kormányokon átívelő agrárstratégia, aminek hiányában az agrárpolitika energiáit az időszakos piacstabilizáló

beavatkozásokra és a termelők kisegítését szolgáló, szociális jellegű intézkedésekre pazarolta, miközben jelentős elmaradások halmozódtak fel az EU-csatlakozásra való felkészülésben, a komplex intézményi feltételrendszer kialakításában. Az uniós csatlakozással várhatóan ártrendeződnek a támogatási arányok, és növekszik a piaci verseny az áruk előtt megnyíló határokkal. A jelenlegi teljesítmények alapján a gazdálkodóknak csupán 25-30%-a tekinthető nemzetközi mércével is versenyképes és tartós piaci szereplőnek.

A bányászat folyamatosan visszafejlődött és ez a tendencia tovább folytatódik annak ellenére is, hogy egyes területein stabil vagy növekvő lehetőségek vannak (bauxit-, mangán-, illit-, valamint kő és kavicsbányászat).

A könnyűipar területére is inkább a visszaesés volt jellemző, és mai növekedési kilátásai sem kedvezőek. A felhalmozott adósságok, az alacsony jövedelmezőség és a tőkehiány következtében elmaradtak a technológiai fejlesztések, jellemző a területen a bér munka, és zömmel nem felelnek meg az uniós előírásoknak sem. A döntően kis- és közepes méretű üzemi szerkezet alapvetően a hazai fogyasztókra épült, egyaránt sújtja őket a fizetőképes kereslet korlátozása, és versenyképességi hátrányaik következtében fokozottan a külső versenytársak megjelenése. A csak összeszereléssel, bér munka konstrukcióban működő termelés pedig könnyen áttelepíthetővé vált az olcsóbb bérű országokba. Piacvédelem híján szabadabbá vált az út a versenytársak és a fekete piac előtt.

Az ipari termelés egészét, és ezen belül kimagaslóan a gépipart a növekedés jellemezte az elmúlt években. Kimagasló teljesítményt produkált a villamos gép, műszer gyártása; a fém alapanyag, fémfeldolgozási termék gyártása és a járműgyártás. Az értékesítés túlnyomó része exportra került, de bővült a hazai értékesítés is. Mivel a növekedés létszámcsökkenés mellett zajlott le, így az ágazat termelékenysége messze meghaladta az országos átlagot. Az ágazat mind a beruházások, mind, a termelés, mind a versenyképesség, mind pedig az export szempontjából húzóágazatnak minősült.

Az ipar másik jelentős ágazata a vegyipar hasonló eredményeket tudhat maga mögött. Alágazatait jórészt a fejlődés és a terjeszkedés jellemzi, környezetvédelmi és biztonsági követelményei EU harmonizáltak. A vegyiparban a szakmai és a pénzügyi befektetők egyaránt megtalálhatóak, a legjelentősebb vegyipari társaságok az értéktőzsde kiemelkedő szereplői. Mind a gépipar, mind pedig vegyipar egyes szakágazatai helyzete azonban bizonytalan, a pénzhiány mellett a legnagyobb kihívást számukra az uniós előírások teljesítése jelenti.

Az elmúlt másfél évtizedben a fizetőképes kereslet korlátozottsága következtében a vártnál gyengébben fejlődtek a lakossági szolgáltatások. Jelentős fejlődést tudhatnak maguk mögött azonban a vállalkozásokra épülő és a pénzügyi szolgáltatások. Dinamikus növekedést tudhat magáénak az utóbbi években a kereskedelem, amely folyamatos szerkezet-átalakuláson ment keresztül. Azok a szolgáltatási területek azonban, amelyek nagy pénzügyi ráfordítást igényelnek, eltérő mértékben ugyan, de továbbra is problémákkal küzdenek, erre a vasút a tipikus példa.

Mára a foglalkoztatottak 5,5 %-a a mezőgazdaságban, 33,3 %-a az iparban és 61,2 %-a szolgáltatásokban dolgozik, ami jelentős előrelépés, de még mindig további szerkezetváltás várható a legfejlettebb országokhoz képest – ami különösen a szolgáltatásokban jelent további lehetőségeket.

A derűlátásra adhat okot, hogy a legutóbbi hónapokban a gazdaság a hullámvölgyből való kilábalás jeleit mutatja. A beruházásokban olyan pozitív változások zajlottak le, amelyek a

gazdasági növekedési potenciál erősödését jelzik. Ezzel egyidőben, 2004-től megindulnak az uniós források, amelyek közvetlenül és áttételesen is élénkülést generálhatnak.

A munkavállalók, a szakszervezetek továbbra is kiállnak a bérek Európai Unió felzárkóztatásának szükségessége mellett. Igaz, hangsúlyozzuk azt is, hogy a bérfelzárkóztatásnak a hatékonyság javulásával kell végbemennie, a versenyképesség megőrzése mellett. A bérfelzárkózáshoz szükség van a bérek közterheinek jelentős csökkentésére. Csak a foglalkoztatási szint érzékelhető növelése teszi lehetővé azt, hogy az adók és járulékok csökkenjenek, és az államháztartás jóléti feladatai biztonságosan finanszírozhatóak legyenek. Minden munkavállaló számára biztosítani kell a munkához való jogot, ha dolgozni akar, akkor képességének megfelelő munkát találjon. Aktív foglalkoztatáspolitikára van szükség ahhoz is, hogy az elkövetkezendő években beáramló uniós pénzek megfelelően hasznosulni tudjanak. Szerkezetváltásnak kell végbemennie a foglalkoztatásban az elkövetkezendő időben, növelni kell a nagyobb hozzáadott értéket teremtő tevékenységek arányát, amihez szakképzett munkaerőre van szükség.

A gazdaságpolitikának is fel kell nőnie ahhoz a feladathoz, amely a gazdaság növekedési pályáján a kívánatos korrekciót eredményezi. Rendezni kell a monetáris és fiskális politikák közötti viszonyt. Vissza kell szerezni az utóbbi hónapokban elveszített bizalmat, amelybe még a propaganda hibái, a sokszor naponta egymásnak ellentmondó hírek is közrejátszottak. A Maastrichti kritériumok teljesítése, az államháztartás finanszírozhatósága, a közterhek csökkentése csakis akkor biztosítható egyidejűleg, ha érdemi előrelépést sikerül elérni a foglalkoztatás szintjének növelésében. Jelenleg az ország még nem felel meg a maastrichti kritériumok mindegyikének. Magas az államháztartás hiánya, és ha sikerül is a tavalyi 5,9 %-ról lezörítani a tervezett 4,6 %-ra, ez a célkitűzés okozhatja a legnagyobb problémákat. Teljesítjük ugyanakkor az államháztartás eladósodottságára vonatkozó előírást, az adósságállomány 2004 végén 59% körül lesz, amit a jövőben is tartani tudunk. Problematikus terület az inflációs kritériumnak való megfelelés, annak ellenére, hogy 2003 közepén az infláció átmenetileg nem volt nagyon messze a maastrichti kritérium teljesítésétől. 2003 második felében azonban fokozatos és jelentős árszínvonal-emelkedés bontakozott ki. Ha a 3% alatti inflációt tekintjük a követelménynek, ehhez képest a magyarországi infláció áprilisban 6,9%-os volt. Kutatók szerint e tekintetben reálisan elérhető cél a megfelelés 2006-ra. Várhatóan nem jelent gondot a kamatkonvergencia kritérium, Magyarország stabilabb költségvetéssel, a mérséklődő infláció időszakában bizonyosan teljesíteni tudja a kamatkonvergencia-kritériumot (ez 2002 tavaszán néhány hónapig már sikerült is). A kritériumok teljesítése nemcsak az euróövezeti csatlakozás szempontjából szükséges, az EU tagságból következően Magyarországra már érvényesek a Növekedési és Stabilitási Paktum előírásai. Az EU dokumentumok szerint a magas államháztartási hiánnyal rendelkező országoknak legalább évi 0,5 százalékpontos egyenlegjavulást kell megvalósítaniuk. Azonnali szankció ugyan nem kapcsolódik az előírásoknak való megfeleléshez, egy esetleges tartós alulteljesítés kedvezőtlenül befolyásolná a befektetői magatartást, továbbá a belső összefüggések oldaláról is jelentkezik a javulás kényszere.

Láthattuk, hogy megfelelő koncepció és programok nélkül önmagában a növekedés nem növeli a foglalkoztatottságot. A csak az olcsó munkaerőre és a befektetőknek adott kedvezményekre építő külföldi tőke is előbb-utóbb elhagyja az országot. A foglalkoztatásban napjainkban zajló szerkezetátalakulás mellett sem mehetünk el, sőt az életminőség javítása érdekében aktív foglalkoztatáspolitikára és társadalmi összefogásra van szükség. Magyarországi munkavállalók nem akarnak a fejlettebb országok vállalkozásainak bérmentésévé lenni. Ösztönözni kell a nagyobb hozzáadott értéket termelő, a kvalifikált munkát igénylő tevékenységek térhódítását. Az ország jövője szempontjából kulcsfontosságú, hogy ki tudjuk

használni az Európai Unió pályázati lehetőségeit, és azok segítsék elő a gazdaságpolitikai célok teljesülését hosszabb távon is.

Hibás az a gazdaságpolitikai irányzat, amely a kizárólag exportorientált növekedésben látja a hosszú távú megoldást. Tény, hogy a fejlett gazdaságok intenzív növekedési szakaszai mind exportvezéreltek voltak. Ez azonban nem jelentheti a belső piac teljes háttérbe szorítását. A magyar gazdaság 1997-2001-es növekedési periódusában a gazdaság sérülékenységét éppen az adta, hogy a növekedés kizárólag az exportra épült. Az exportra termelők mellett azonban a magyar gazdaságot többségében azon vállalkozások alkotják, amelyek nem képesek exportra termelni, vagy olyan szolgáltatásokat nyújtanak, amelyeket zömmel a hazai lakosság vesz igénybe. A kis- és közepes vállalkozások ezen körét meg kell erősíteni, segíteni őket abban, hogy képesek legyenek tömegesen kapcsolódni beszállítóként a nagy külföldi befektetőkhöz. Ez és a fizetőképes hazai kereslet elősegítheti, hogy egy tartós külső dekonjunktúra esetén a növekedés tovább folytatódjék, az exportorientált nagyvállalkozásoknak a magyar gazdaság növekedésében betöltött szerepét képes legyen átvenni a jobbra hazai piacra orientálódott vállalkozói kör. Meggyőződésünk, hogy az exportorientált növekedés csak megfelelően erős belső piaci háttérrel lehet tartós. A belső piac által kiegészített exportvezérelt gazdaságpolitika egyben annak is kulcsa, hogy sikerüljön a foglalkoztatási rátát kimozdítani a mai, rendkívül alacsony holtpontról. A csak exportra alapozott növekedés önmaga nem képes érdemben növelni a foglalkoztatást. A gazdasági növekedésnek és az egyensúlynak a kulcsa egyaránt a foglalkoztatás növelése.

II.

Foglalkoztatás

Az utóbbi négy évben érdemben nem növekedett a foglalkoztatás. 2000-es országjelentésünkben 350-400 ezer új munkahely létrehozását tartottuk szükségesnek, ezzel szemben az alkalmazásban állók létszáma a nemzetgazdaság egészében 2001-ben és 2002-ben nagyjából stagnált, 2003-ban pedig mindössze egyszázalékos növekedést mutatott. Ezen belül ráadásul 4 %-kal csökkent az iparban foglalkoztatottak létszáma 2003/2001-ben, míg a költségvetési szférában alkalmazottak száma több mint 30 ezerrel nőtt ugyanezen időszakban.

A foglalkoztatás területi alakulását tekintve folytatódott az ország kettészakadása, tovább nőtt a különbség a magasabb (Közép-Magyarország, Nyugat- és Közép-Dunántúl) és az alacsonyabb foglalkoztatási rátájú régiók (Dél-Dunántúl és a Dunától keletre fekvő területek) között. A népességen belül tovább csökkent a mezőgazdaságból élők aránya (a 2000-es 6,5 %-ról 5,5 %-ra), az iparban foglalkoztatottak aránya nagyjából a 2000-es szinten (33,3 %) van, és kismértékben nőtt a szolgáltatási szektor részesedése (a 2000-es 59,7 %-ról 61,2 %-ra 2003-ban) a foglalkoztatásban, jórészt a 2003. évi folyamatok eredményeként. Ezen belül a legdinamikusabban az ingatlanügyeletek, gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatások ágazat foglalkoztatása bővült, a legnagyobb veszteséget pedig az energetikai - és textilipar könyvelhette el. A szolgáltatások növekedése a belső keresletet bővítő kedvezőbb jövedelmi folyamatok eredménye, ami nélkül a foglalkoztatás csökkenésével kellene szembe néznünk. Az atipikus foglalkoztatási formák elterjedésében vannak, azonban arányuk ma még érdemben nem befolyásolja a munkaerőpiac nagyságát. Ráadásul zömében nem új munkahelyként,

hanem a korábbi teljes munkaidős foglalkoztatás visszaszorulása eredményeként keletkeztek atipikus foglalkoztatási viszonyok.

A munkanélküliség 2002-ig lassuló ütemben, de csökkent, majd a folyamat megfordult, és 2003-ra visszaesett a 2000-es szintre, majd 2003 végére ismét beindult egy lassú csökkenés, a 4 év összességében 6,4 %-ról 5,9 %-ra csökkent. Továbbra is nagyon magas azok száma, akik nem regisztráltak, és vagy nem is keresnek munkát (fekete foglalkoztatás) vagy számukra az álláskeresés teljesen kilátástalan (tartós munkanélküliek). Míg az utóbbi években valamelyest javult a nyugdíjazás előtt állók (55 év felettek) foglalkoztatási aránya, addig a pályakezdők, a fiatalok munkanélkülisége, főleg az alacsony képzettségűek, a szakképzetlenek körében továbbra is aggasztó. A munkanélkülieken belül az alacsony végzettségűek aránya minden korosztályon belül számottevően emelkedett.

Ugyanakkor mind több területről (régióból, ágazattól) érkeznek olyan jelzések, hogy komoly hiány van a szakképzett munkaerőből, immár a beruházásokat akadályozó mértékben. A megfelelő szakemberállomány biztosításában nincsen meg az állami, a foglalkoztatói és az egyéni felelősség harmóniája, a munkáltatói szerep háttérbe szorult a szakmunkásképzésben, a szakiskolákba a leggyengébb adottságú, sokszor motiválatlan gyermekek kerülnek csak. Hiány van a felsőfokú végzettségűek körében is a műszaki végzettségűekben, miközben túlképzés van a pedagógusi, a jogi, a közgazdasági és az egyéb humán végzettségekben.

Az inaktívok száma kismértékben csökkent ugyan 2000. óta, azonban ma is majdnem eléri számuk a teljes foglalkoztatotti létszámot, illetve meghaladja az alkalmazásban állók számát. Ez nemcsak az arányában kevés foglalkoztatottra jutó magas közterhek nagysága miatt gond, de nemzetközileg is rendkívül magas. A magyar munkaerőpiac legnagyobb problémájának mindezek miatt nem a magas munkanélküliség tekinthető, hanem az inaktívok aránytalanul magas száma.

Nemzetközi összehasonlításban 2003 végén a 15-64 éves népesség 57 %-a volt foglalkoztatott az uniós 2002. évi 64,3 %-kal szemben. A gazdasági növekedés sajnálatos módon nem eredményezte a foglalkoztatás hasonló mértékű bővülését sem aktív foglalkoztatáspolitikai híján. 2002-ig önálló munkaügyi kormányzás híján esély sem volt egységes és hatékony foglalkoztatáspolitikai kialakítására. A jelenlegi kormány – bár látszólag felismerte a foglalkoztatás bővítésének a jelentőségét – ennek megvalósítására mind a kedvezőtlen konjunkturális helyzet mind pedig a kormányzati koncepciótlanság következtében érdemi lépéseket az eddigiekben nem tett.

Egy összkormányzati, a társadalmi partnerekkel egyeztetett foglalkoztatásbővítő program kidolgozását ugyanakkor egyre több tényező sűrgeti. Az Európai Unió tagjaként teljesítenünk kellene a teljes foglalkoztatásra vonatkozó lisszaboni célkitűzést 2010-re, és napi szinten kell választ adnunk azokra a kihívásokra, amelyek mind a saját gazdaságunkból, mind pedig az Unió nyitott piacáról érkeznek. A csatlakozás várhatóan felerősíti azokat a tendenciákat, amelyek az utóbbi időben a foglalkoztatásban belső szerkezetváltást kezdeményeztek, és a külföldi tőke bizonyos részét is mozgásra készítették. Megkezdte a kivonulást az a tőke, amely jórészt bér munka tevékenységet valósított meg Magyarországon, és jellemzően alacsony hozzáadott értékű, mechanikus munkatevékenységet jelentett. Ugyanakkor az információs technológia térhódítása megkezdődött a hagyományosnak nevezett ágazatok, szakágazatok, tevékenységek körében is, amely további képzettségi igényeket vet fel. Ma már világosan látszik, hogy a jövő a magas hozzáadott értéket termelő tevékenységek elterjedésében, a kutatás-fejlesztés, az infrastruktúra, és a vállalkozásokat valamint a lakosságot kiszolgáló szolgáltatások bővülésében van.

Tiltakozunk az egyoldalú exportorientált gazdaságot dicsőítő, liberális közgazdasági törekvések ellen, mert ezen az úton a foglalkoztatás bővítése érdemben nem megvalósítható. A foglalkoztatás kiegyensúlyozott és stabil növelése a sikeres exporttevékenység mellett a belső piac bővülését, az alapvetően hazai igényeket kiszolgáló szolgáltatások növekedését egyaránt feltételezi.

Ahhoz, hogy érdemi elmozdulás történjen a teljes foglalkoztatás irányába - amely kb. 70 %-os foglalkoztatási rátának felel meg -, a társadalmilag elfogadott foglalkoztatásbővítő programon és a fenti gazdaságpolitikai szemléletváltáson túl szükséges a munkaerőpiac belső strukturális problémáinak a kezelése is, gondolunk itt elsősorban a fiatal és az idősebb korosztályok munkanélküliségére, a tartós-, a regionális munkanélküliségi gondokra, a romák és a fogyatékosok, a csökkent munkaképességűek bevonására a munkaerőpiacra, a valódi esélyegyenlőség megvalósítására a foglalkoztatás területén. A hátrányos helyzetű csoportoknak fokozott munkahelyi védelmet, és javuló elhelyezkedési lehetőséget kell biztosítani. Az alacsony foglalkoztatási arányú régiókban és az ágazatokban külön foglalkoztatási programot kell kialakítani. Jelentős szerepe lehet a mobilitás növelésének mind földrajzi mind szakmai értelemben, valamint mindenekelőtt a képzés, átképzés és továbbképzés, az egész életen át tanulás szerepe növelésének. Az emberi erőforrás fejlesztésével javítani kell a munkavállalási korúak foglalkoztathatóságát, és meg kell kezdeni a iskolások felkészítését a munkaerőpiaci alkalmazkodás ismereteire.

Ezen célok teljesítését segítheti megfelelő kormányzati irányítás esetén az rendelkezésre álló uniós források felhasználása is, ugyanakkor fokozottan kell építeni a hazai munkaerőpiac szereplőinek bevonására a foglalkoztatást meghatározó folyamatokba ezen belül kiemelten a képzésbe. A foglalkoztatás bővítése nem csupán uniós előírás számunkra, de jövőnk záloga is. Érdemi foglalkoztatásbővítés nélkül nem lehet csökkenteni a közterheket, és nem fogunk tudni megfelelni a monetáris unió követelményeinek sem.

Követelmények a foglalkoztatás bővítése érdekében:

- ✓ Összkormányzati, a szociális partnerekkel egyeztetett aktív foglalkoztatáspolitikai segítse a foglalkoztatás bővülését.
- ✓ A munkavállalók foglalkoztathatóságának javítása érdekében átfogó reformokra van szükség az általános szintű oktatástól kezdve a szak- és továbbképzésen keresztül a felnőttoktatásig, az egész életen át tartó tanulás rendszerének kialakítása érdekében.
- ✓ Külön figyelmet kell fordítani az esélyegyenlőségre, a leszakadó térségek és rétegek munkaerőpiaci reintegrációjára, a szakmai és területi mobilitás elősegítésére.
- ✓ Kezdeményezzük a heti törvényes munkaidő 38 órára történő fokozatos mérséklését, bércsökkenés nélkül, valamint a munkaszüneti napok számának növelését. Haladéktalanul meg kell követelni a törvényes munkaidő betartását.

Bérek, munkajövedelmek

A 2000. év óta eltelt időszakban hazánkban a keresetek változó dinamizmussal növekedtek. A 2004. évi várható emelkedést is figyelembe véve öt év alatt összesen 34,2 %-kal növekedett a nemzetgazdasági reálkereset, amelyen belül a versenyszféra reálkeresete 26,9 %-kal, a költségvetési szféráé pedig 50 %-kal emelkedett. Ez éves átlagban szféránként, azonos sorrendben 6,8 %-os, 5,4 %-os, illetve 10 %-os növekedést jelent. Különösen magas dinamika

valósult meg a 2001-2003-as években, ami azonban éppen csak megindította a hazai keresetek uniós felzárkóztatását. Ezen éveknek köszönhetően a hazai nemzetgazdasági átlagkereset uniós átlaghoz viszonyított mintegy 30 százalékos aránya körülbelül egyharmadra nőtt, vásárlóerőparitáson mérve. Mindezen folyamatok ugyanakkor igen jelentős szóródással (ágazatonként, régióként, foglalkozási csoportonként) valósultak meg, és sokan semmit sem érzékeltek az átlagosan magas kereset-növekedésből.

Az 1999-2000-es éveket, amikor a GDP 4,2 és 5,2 %-os növekedése mellett a reálbérek mindössze 2,5 illetve 1,5 %-kal emelkedtek, a választási évek követték, amelyek bizonyos mértékű korrekciót jelentettek: 2001-ben a GDP 3,8 %-kal, a reálkeresetek 6,5 %-kal emelkedtek, 2002-ben a GDP 3,3 %-kal, a reálkeresetek 13,6 %-kal nőttek, 2003-ban a GDP 2,9 %-kal, a reálkeresetek pedig 9,2 %-kal növekedtek. Ez az időszak jelentette a bérek uniós felzárkózásának a kezdetét is. A sort a minimálbér kétszeri erőteljes felemelése nyitotta, majd a közszféra béreinek 50 %-os növelése, és a minimálbér adómentessé tétele kapcsán az adójóváírás komoly növelése következett. A minimálbéremelés jelentős lépés volt mindazok számára, akik ezáltal többet kerestek, azonban szinte semmit sem javított a leginkább érintett ágazatok nemzetgazdasági átlaghoz viszonyított béarányán.

A mintegy hároméves dinamikusabb keresetnövekedési időszak nem volt elegendő ahhoz, hogy megszűnjenek azok a feszítő gondok, amelyek a hazai kereseti viszonyokat jellemzik. Jelentős azon munkavállalók köre, akiknek a keresete, különösen, ha gyermeket is eltartanak, csupán éppen a létminimumon való megélhetéshez elegendő. Ma a versenyszférában dolgozók 28 %-a, több mint 500 ezer munkavállaló van hivatalosan minimálbéren bejelentve. A kedvező bérfolyamatok ellenére messze vagyunk az Európai Szociális Karta azon előírásától, hogy a keresetek a munkavállalók és családjaik számára tegyék lehetővé a tisztes megélhetést.

Nem csökkentek a magyar munkaerőpiacot jellemző indokolatlan kereseti különbségek sem az ország egyes régiói, sem pedig a szakmák, ágazatok között. Közel 20 %-os különbség van a női és a férfi keresetek között, amely mögött sokszor az elnőiesedett foglalkozások leértékelődése áll. A minimálbér jelentős emelése után joggal vártuk azt, hogy országos szinten javulni fog a minimálbérrel leginkább érintett, alacsony átlagkeresetű ágazatok kereseti helyzete. Ezzel szemben ezen ágazatok béaránya az országos átlaghoz képest nemhogy javult volna, hanem egyenesen tovább romlott a 2000-es évhez viszonyítva. A textilágazat egészének kereseti aránya alatt maradt az Európai Szociális Charta által „tisztes béréként” definiált 60 %-os aránynak. Az agrár szféra átlagkeresete 1994 és 1998 között 70 százalék felett volt a nemzetgazdasági átlaghoz képest, és éppen a nagyarányú minimálbéremelés éveiben esett vissza 72-ről 68,8 %-ra. A textiliparhoz hasonlóan más szektorok pozíciója is gyengült az átlaghoz képest a minimálbéremelés időszakában, ilyen például a feldolgozóipar, az egyéb közösségi személyi szolgáltatás, az élelmiszeripar, a fafeldolgozás, a papírgyártás, a kiadói, nyomdai tevékenység. Az átlagosnál lényegesen jobban összetorlódtak a kereseti arányok azokban az ágazatokban, ahol az átlagos kereseti szint alacsony. Ennek ellenére a minimálbér összegének felemelése, majd adómentessé tétele az érintett munkavállalókat lényegében a teljes anyagi ellehetetlenüléstől mentette meg. A 2000-2003-as éveket tekintve számottevő emelkedés tapasztalható viszont a közszféra legjelentősebb területein, a közigazgatás, a védelem, a kötelező társadalombiztosítás, az oktatás és az egészségügyi, szociális ellátás körében. A közszféra felzárkóztatása erőteljesen növelte az országos átlagkereset szintjét, valószínűsíthetően ennek következtében nem jelenik meg a minimálbér-emelés hatása markánsan az alacsony átlagkeresetű ágazatok nemzetgazdasági átlaghoz viszonyított béarányában.

A 2001-2002-es minimálbéremelést a munkáltatók igyekeztek kijátszani, és nem mindig került sor valódi keresetnövekedésre (bérpótlékok, szociális juttatások alapbéresítése, látszat-részmunkaidő bevezetése, normaszigorítás, stb.), sok helyütt elvonta a forrásokat a további kereseti kategóriák béremelésétől, illetve bértorlódáshoz vezetett. Mindezek ellenére sikerült elérni azt, hogy 2002-ben a minimálbér nettó összege meghaladta a nettó nemzetgazdasági átlagkereset 50 %-át, amely arány 2003-2004-ben rosszabb lett, 2003-ban 49,3 %-ra csökkent, 2004-ben pedig várhatóan 48,7 %-ra mérséklődik.

A kedvező bérfolyamatokkal párhuzamosan mutatkoztak azonban a magyar gazdaságban az egyensúly megbomlásának tünetei is. Kormányzati és kutatói körökben gyakran hallani azt az érvelést, miszerint a gazdaság egyensúlyi problémáinak, a vállalkozások versenyképessége romlásának a bérek növekedése lenne a kiváltó oka. A kormány közszférában tett bérkorrekciós lépései többéves jogos bérigény kielégítését szolgálták. Ugyanilyen jogos azonban az a bérfelzárkóztatási igény is, amely a versenyszférában dolgozók részéről fogalmazódott meg. A közszféra bérnövelése is fokozott várakozásokat ébresztett a vállalkozásoknál dolgozók körében. Eközben a versenyszférában dolgozók növekvő elégedetlenséggel tapasztalják, hogy az ő keresetük növekedése alig tartott lépést az inflációval, és szó nincsen bérfelzárkózásról. A versenyszféra bérhelyzetében érdemi javulást csak a minimálbért adómentessé tevő adójóváírás növekedés eredményezett. Az adójóváírás emelését és az adótábla viszonylagos valorizációját leszámítva az elmúlt négy évben az adópolitika nem javította érdemben a nettó bérpozíciókat, sőt a munkavállalók által fizetendő járulékok mértéke még emelkedett is (nyugdíjjárulék 0,5 az egészségbiztosítási pedig 1 %-kal). A versenyszférához mérten sokkal nagyobb bérnövekedést mutat a költségvetési szektor, ahol azonban nem a piaci viszonyok határozzák meg a bérek alakulását. A vállalkozásokon belül a bruttó keresetek növekedése nem haladta meg a teljesítmények bővülését. 2003-ban az ipar termelékenysége (egy foglalkoztatottra jutó termelés - KSH) 8,8 %-kal nőtt, ugyanakkor az iparban dolgozók bruttó reálkeresete csak 4,4 %-kal emelkedett, tehát a versenyképesség jelentősen javult az iparban. A fajlagos munkabéreköltség euróban kifejezve, nemzetközi összehasonlításra is alkalmas értéke pedig - a gyengülő forint ellenére - 4,4 %-os csökkenést mutat a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium számításai szerint. Az iparban tehát egyáltalán nem beszélhetünk a versenyképességet rontó beralakulásról.

Az MSZOSZ-hez tartozó vállalkozásoknál a 2003. évi bérmegállapodások zömmel 4,5 – 10 % között mozogtak. Gyengébb jövedelemtermelő képességű vállalkozásoknál előfordult az is, hogy a dolgozók egyes csoportjainak keresete egyáltalán nem emelkedett. Azon munkavállalók, akik bére nem, vagy az átlagot el nem érő mértékben emelkedett az utóbbi két évben, értetlenül és jogos felháborodással fogadják azokat a megnyilatkozásokat, amelyek magas bérszínvonalról, vagy a versenyképességet rontó bérnövekedésekről szólnak. A versenyszférában a KSH adatai sem 2002-ben sem 2003-ban nem mutatnak olyan folyamatokat, amelyek a bérek teljesítményeket meghaladó emelését, a versenyképesség romlását eredményezték volna. Azok, akik a bajok forrásaként a beralakulást kiáltották ki bűnösnek, feszültséget szítottak a munka világában a verseny- és a közszféra munkavállalói között.

A hároméves jelentősebb mértékű kereset-növekedés nem hozott áttörést a hazai keresetek európai uniós felzárkóztatásában sem. A hazai bérek reálértéken ma az uniós átlag harmadán állnak, miközben a magyar GDP meghaladja az 54, a termelékenység pedig a 60 százalékát a hasonló uniós mutatóknak. A legutolsó összesített adatok alapján a munkaerőköltség EU-átlaga 2000-ben 22,21 euró volt, Magyarországon pedig mindössze 3,83 euró egy órára vetítve. Azt is megállapíthatjuk, hogy nemcsak az unióhoz, de a hozzánk hasonló fejlettségi szintű országokhoz képest is alacsonyabbak a béreink.

A következő évek legfontosabb feladata, hogy a szociális partnerekkel mielőbb szülessen megállapodás a hazai bérek uniós felzárkóztatásának nemzeti programjáról. Olyan keresetnövekedésre van szükség, amely nem csupán inflációkövető, hanem a teljesítményeken alapul, azok dinamikájával legalább megegyező ütemben fejlődik. A bérek reálértékét fel kell emelni legalább arra a szintre, mint amelyet a gazdaság teljesítménye, illetve a termelékenység meghatároznak európai uniós összehasonlításban.

A munkavállalói bérkifizetés garanciális elemeinek továbbfejlesztésében csak igen kis előrehaladás történt, melynek eredményeként a felszámolónak ma már kötelező igénybe vennie a Bérgarancia Alap szolgáltatását, valamint megemelkedett az egy főre igényelhető összeg mértéke. Továbbra is ez a terület áll azonban a legmesszebb az uniós irányelvek teljesítésétől. Az uniós irányelvvel ellentétben a bérgarancia szabályai nem a munkavállalóra, hanem a munkáltatókra, sőt azon belül is csak egy szűkebb körre – a felszámolás alatt állókra – vonatkoznak, és nem nyújtják az irányelvnek megfelelő védelmet a munkavállalók számára.

Elvárjuk, hogy a kormány az Európai Szociális Charta 4. cikkelye ratifikálásával is kötelezze el magát a magyarországi keresetek európai uniós felzárkóztatása mellett. Indokoltnak és megalapozhatónak tartjuk, hogy a 2002-2006-os kormányzati ciklus alatt a keresetek reálértéke legalább 30 %-kal növekedjen. A bérpolitikában továbbra is kiemelt szerepe lesz a minimális bérnek, célunk, hogy nettó értéke érje el a hazai nettó átlagkeresetek 60 %-át. A legalacsonyabb keresetek további növelése mellett szükséges az indokolatlan kereseti különbségek csökkentése különös tekintettel a régiók, a generációk és a nemek, valamint a vezetők-beosztottak, a fizikai és a szellemi foglalkozások közötti egyenlőtlenségekre. Ennek egyik legfontosabb eszköze a mind szélesebb körben megkötött tarifa-megállapodás. Halaszthatatlan, hogy országos megállapodás szülessen a minimálbér-tarifa-rendszerrel.

A kormány nem lehet csupán külső szemlélője a hazai bérhelyzet alakulásának. A bérek adó- és járulékterheinek csökkentésével járjon hozzá mind a bértárgyalások megkönnyítéséhez, mind a magas bérterhek csökkentése révén a foglalkoztatás bővítéséhez.

A bérek felzárkóztatását nagymértékben elősegítheti a bérmegállapodások hatékonyságának növelése, a kollektív szerződések körének kiszélesítése. Különösen fontos szerepe lehet az ágazati bérmegállapodásoknak, az ágazati kollektív szerződéseknek a jövőben. A magyarországi béralku rendszer eredményességében áttörést az ágazati érdekegyeztetés kiépülése, az Ágazati Párbeszéd Bizottságok tartalmi tevékenységének széles körű megindulása hozhat, amelyben döntő szerepet a szociális partnerek megállapodásainak, a bértarifáknak és a kollektív szerződéseknek kell játszaniuk.

Követelmények a bérek felzárkóztatása érdekében:

- ✓ Magyarország uniós csatlakozása kapcsolódjék az életminőség érzékelhető javulásához. Szülessen megállapodás a szociális partnerekkel a hazai bérek uniós felzárkóztatásának nemzeti programjáról. A bérek reálértékének növekedése tartson lépést a teljesítmények javulásával.
- ✓ A 2002-2006-os kormányzati ciklus alatt a keresetek reálértéke legalább 30 %-kal növekedjen, amelyhez szükséges a bruttó és a nettó keresetek emelkedése, valamint a kormány részéről tudatos adócsökkentés. A minimálbér emelése tartson lépést legalább a keresetek átlagos növekedésével. Szülessen megállapodás a minimálbér-tarifákról.
- ✓ A béreket a szociális partnerek megállapodásai, bértarifák és kollektív szerződések szabályozzák. Ki kell szélesíteni a kollektív tárgyalásos rendszert, különösen az ágazati érdekegyeztetés szintjén.

- ✓ A munkavállalók jogos bérigényének kielégítését segítse az uniós irányelvvel harmonizált bérgarancia rendszere.
- ✓ Ratifikálni kell az Európai Szociális Karta 4. cikkelyét, ezzel is hitet téve a bérfelzárkózás iránti elkötelezettségünknek.

Szociális párbeszéd, kollektív szerződések

Az elmúlt négy év legnagyobb változása a szociális párbeszéd országos szintjén ment végbe. Az előző kormány időszakát a széttagolt, hatásköreitől megfosztott intézményrendszer látszatműködtetése jellemezte. Az Országos Munkaügyi Tanács funkciója inkább tájékoztató, véleményező volt, és nem szolgálta a közös álláspont kialakítását, megállapodások létrejöttét, megszüntetve például a bérek vásárlóerejét befolyásoló adó- és járulékkérdésekről folytatandó tárgyalások intézményes lehetőségét is. A kibővült résztvevői körrel létrehozott Gazdasági Tanácsban a munkavállalók érdekképviseleti szervezeteinek korábbi képviseleti aránya jelentősen visszaszorult. Az Országos Fejlesztési és Képzési Tanács már összetételének elvében is tükrözte a szociális partnerek kiszorítását, hiszen az újonnan felállított testületekbe a hat országos szakszervezeti szövetség összesen három főt delegálhatott, így lehetetlenné vált a döntésben véleményünk érvényesítése. Kizárták a szakszervezeteket a Közbeszerzési Tanácsból, valamint a megyei területfejlesztési tanácsokból is. A Szociális Tanács, amely elméletileg a civil szféra és a kormány párbeszédének fórumaként jött létre, a felaprózott struktúra miatt nem volt képes ellátni feladatát. Az Európai Integrációs Tanács működéséről több pozitívumot lehet elmondani, de jelentős eredmények itt sem születtek. A legérdemibb munkát a viszonylag politika-mentesre sikeredett Nemzeti ILO Tanács esetében tapasztaltuk, ahol valóban konstruktív szakmai egyeztető munka folyt.

A bipartit kapcsolatok sem fejlődtek az elvárt dinamizmussal, a hagyományos bipartit találkozásokat is lehetővé tevő ágazati érdekegyeztető fórumokat (pld. Földművelésügyi Érdekegyeztető Tanács, Élelmiszeripari Érdekegyeztető Tanács, Ipari- és Kereskedelmi Érdekegyeztető Tanács /IKÉT/) a versenyszférában hagyták elsorvadni vagy esetenként felszámolták. A munkáltatói oldal képviselőit sem az érdekeltség, sem a kényszer nem ösztönözte a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére. A kormány szakszervezet-ellenes megnyilvánulásait pedig időnként kifejezetten kihasználták a tárgyalások során. Számos munkahelyen az erőteljesebb szakszervezeti jelenlét is hiányzott, mint a kollektív tárgyalások ösztönző ereje. Bérkérdésekben ugyanakkor mindkét évben sikeres kétoldalú tárgyalásokat folytattunk meghatározó munkáltatói szervezetekkel, ennek köszönhetően születtek ezekben az években országos bérnövelési ajánlások.

Az új kormány hivatalba lépését követően kijelentette, hogy a párbeszéd kormánya lesz. A tárgyalások a kormány megalakulása után közvetlenül megkezdődtek és 2002. júliusában tripartit megállapodás született az érdekegyeztetés megújításáról. Kibővített hatáskörrel létrejött az Országos Érdekegyeztető Tanács, visszaálltak az érdekképviseletek régi jogosítványai. Az OÉT szakfórumai kibővültek az Ágazati Tanáccsal, valamint az MSZOSZ kezdeményezése nyomán létrejövő Esélyegyenlőségi Bizottsággal. Az OÉT-ben a helyreállított jogosítványok alapján a szociális partnerek több megállapodást kötöttek az elmúlt másfél év során, azonban az OÉT még ma is jóváhagyott alapszabály nélkül működik.

Mintegy három éves előkészítő munka eredményeként PHARE segítséggel elkezdődött az ágazati párbeszéd bizottságok és albizottságok létrehozása – jelenlegi számuk szerint 29 - amelyek esetében a szociális partnerek megfelelő ágazati szervezetei erről megállapodást

kötöttek, illetve szándéknyilatkozatot tudtak és kívántak tenni. A bizottságok megalakítása igen vontatottan ment, többségükben még nem kezdődött meg az érdemi munka, működésük jogszabályi és technikai háttérének megteremtése is folyamatban van.

Az elmúlt másfél évben számos eredmény született az érdekegyeztetés megújításában, amelyek ugyanakkor még esetenként további jelentős kiegészítésekre szorulnak. Az elmúlt másfél év érdekegyeztetési eredményei nem igazolják mindenben a várakozásainkat. A kétségtelen tárgyalási készség ellenére a legsúlyosabb kérdésekben vagy nem sikerült megállapodni, vagy a napirendre vételük is késik (pl. a jogalkotásról szóló törvény illetve a munkaidőcsökkentés, MT átfogó módosítása, TB-alapok felügyelete). Általános probléma a véleményalkotásra rendelkezésre álló idő rövideje, amely az érdemi tárgyalást is megkérdőjelezheti. A kétoldalú kapcsolatok a munkaáltatói szervezetekkel sem hozták a várt eredményt (pl. bértarifák, munkaidőcsökkentés). E területeken szükség lenne határozottabb kormányzati támogatásra is.

A kollektív szerződéskötés a legfontosabb joga és kötelessége a szociális partnereknek. Ma a kollektív szerződések csak részlegesen töltik be szerepüket, alacsony, mintegy negyvenöt százalékos a kollektív szerződéses lefedettség. A 100 főnél kevesebb létszámot foglalkoztató vállalkozásoknál – ahol nehéz szakszervezetet alakítani, és KSZ-t kötni, illetve alig került sor ágazati KSZ kiterjesztésre - minimális a kollektív szerződéses védettség. A megkötött kollektív szerződések többsége munkahelyi, kisebb részben szakmai alágazati, vagy ágazati (esetenként többmunkáltatós) jellegű. Tartalmuk szűk, alig haladja meg a Munka Törvénykönyvében garantált kötelező tételeket. A kollektív szerződések megkötésére irányuló kormányzati ösztönzés az utóbbi években nem volt tapasztalható, a közpénzből nyújtott támogatások odaítélésénél, a pályázatok elbírálásánál a kiegyensúlyozott kapcsolatok semmilyen szerepet nem kaptak. A képviseleti struktúrák széttöredezettsége, a megfelelő partnerszervezet hiánya, a munkáltatói érdekképviseltek felhatalmazottságának és sokszor szándékának hiánya is okozója annak, hogy kis számban kötöttek csak kötelező érvényű ágazati megállapodások. Mindehhez hozzájárult az is, hogy az érdekegyeztetés felső szintjén mind munkavállalói, mind a munkaadói oldalon a tárgyalásokban és a megállapodások megkötésében a megállapodások betartásában vállalt felelősség tekintetében rendkívül eltérő súlyú szervezetek vesznek részt.

Évek óta hangsúlyozzuk az állam szerepének fontosságát is a rendezett munkaügyi kapcsolatok ösztönzésében. Magyarország által ratifikált 154. számú ILO egyezmény is kimondja a kormány felelősségét a kollektív szerződések szorgalmazásában. Májig nem megoldott azonban a kollektív szerződések kötelező regisztrációja, holott az összegzésnek nagy jelentősége lehetne a tapasztalatok hasznosításában, a hiányosságok feltérképezésében, a kollektív szerződések tartalmi és formai továbbfejlesztésére vonatkozó ajánlások elkészítésében.

Az MSZOSZ szükségesnek tartja a szociális párbeszéd továbbfejlesztését, mégpedig komplex módon, az országos, ágazati és munkahelyi szintre szólóan egyaránt. Fontos, hogy a következő években minél több megállapodás, kollektív szerződés szülessen. Az uniós tagság nemcsak a szociális dialógus intézményeinek a kialakítására, hanem annak tartalommal való megtöltésére és folyamatos működtetésére is kötelezi az országot. Az uniós csatlakozással ugyanakkor egyre jelentősebb lesz a területi szintű érdekképviselő megjelenítése is, hiszen az Unió támogatási forrásainak színterét a régiók adják. Biztosítani kell a szociális partnerek érdemi részvételi lehetőségét az Európai Strukturális és Kohéziós Alapok felhasználása során – amint azt az uniós szabályok előírják. A területi érdekegyeztetést és feltételrendszerét a kialakítandó döntési pontokhoz kell igazítani, biztosítani a Fejlesztési és Képzési Tanácsban,

a Regionális és Képzési Bizottságokban, valamint a Megyei Területfejlesztési Tanácsokban a megfelelő szakszervezeti részvételt.

A vállalati szintű kollektív tárgyalásokat a vonatkozó munkajogi rendelkezések módosításával, további hatáskörök, eszközök biztosításával is segíteni kell, hogy a felek kölcsönösen érdekeltek legyenek a kollektív szerződés megkötésében. Az MSZOSZ azt várja a kormánytól, hogy sokoldalúan segítse a kollektív tárgyalásokat, különösen a kollektív szerződések kötését. A munkáltatókat anyagilag és szankciókkal is érdekeltté kell tenni a rendezett munkaügyi kapcsolatokban. A munkaügyi ellenőrzés szerepének terjedjen ki a munkahelyi és középszintű kollektív szerződések ellenőrzésére is.

Követelmények a szociális párbeszéd javítása érdekében:

- ✓ Magyarországon az európai uniós normáknak megfelelő intézményi rendszerben működjön a szociális párbeszéd. Mielőbb megállapodást szükséges elérni az Országos Érdekegyeztető Tanács alapszabályáról és az oldalak döntési mechanizmusáról az objektív helyzetet tükröző részvételi feltételek szerint. Az OÉT sürgősen vegye napirendjére az elmaradt témák tárgyalását, mint a munkaidő csökkentése, a Munka Törvénykönyve átfogó felülvizsgálata, a társadalombiztosítási alapok felügyelete, a munkaügyi ellenőrzés hatékonyságának javítása.
- ✓ A politika teremtsen új közszellemet és tekintse alapértéknek a kollektív tárgyalásokat és megállapodásokat. Az ágazati kollektív szerződések elterjedésével és kiterjesztésével a kollektív szerződéses lefedettség érje el az Európai Unió több országának 80-90%-os mértékét. Az ágazati párbeszéd bizottságok érdemi működését biztosítsa a működési feltételeik garntálása, jogosítványaiknak és résztvevői körüknek a valósághoz és a célokhoz mért kialakítása. Az Ágazati Tanács funkcióját vegye át az Ágazati Párbeszéd Bizottságok Tanácsa a szükséges funkciójának mielőbbi meghatározása alapján.
- ✓ Az MSZOSZ támogatja a Gazdasági Szociális Tanács szakszervezetekkel is egyeztetett létrehozását oly módon, hogy a szakszervezetek meghatározó szerepet töltsenek be az ott szereplő stratégiai kérdések megvitatásakor. Szükségesnek egy társadalmi párbeszéd központ funkciójának meghatározása, kialakítása.
- ✓ Az uniós támogatásokkal kapcsolatban ki kell alakítani a területi érdekegyeztetés rendszerét, hogy a szociális partnerek minden szinten (a Nemzeti Fejlesztési Tervtől a kistérségekben zajló megvalósításig) az unió által előírt mértékben lehessenek felelős résztvevői a döntéseknek, és az egész monitoring folyamatnak.

Munkavédelem, foglalkozás-egészségügy

A gazdálkodó szervezetek munkavédelmi helyzetét alapvetően befolyásoló változás az elmúlt 3-4 évben sem következett be. Sajnálatosan visszatérő megállapítás, hogy a munkáltatók jelentős része továbbra sem fordít kellő figyelmet a megelőzésre, annak ellenére, hogy a munkavédelmi előírások a nemzetgazdaságban szélesebb körben váltak ismertté. Továbbra is háttérbe szorul a munkáltatók de a munkavállalók értékrendjében is az egészség és a biztonság. Nem fordítanak kellő figyelmet munkabiztonsági szakemberek alkalmazására, elmarad a következetes belső munkavédelmi ellenőrzés, a számonkérés, amit a munkabalesetek kirívóan magas száma is bizonyít.

A munkabalesetek száma 2001-2002-ben csökkent, de 2003-ban már több mint 2000-rel nőtt. A munkáltatók továbbra is elmulasztják bejelenteni a munkabalesetek legalább 20-25%-át. Semmivel sem jobb a helyzet a foglalkozási megbetegedések, illetve a fokozott expozíciós esetek bejelentése terén sem. Kevés a munkavédelmi felügyelők létszáma, alacsony a megszüntető, felfüggesztő és eltiltó határozat, a bűnvádi illetve a munkavédelmi bírságok száma, mértéke is. A legtöbb intézkedést az egyéni védőeszköz használatának mellőzése, az elavult géppark, a munkaeszközök és a karbantartás hiányosságai, a munkahely balesetveszélyes állapota és a technológiai fegyelem megsértése, a környezetvédelem súlyos veszélyeztetettsége miatt hozták. Az ellenőrzés és szankciók visszatartó ereje nem elég hatásos, sok munkáltató a büntetést eleve bekalkulálja költségeibe vállalva ez által a durva törvénytörés tényét.

A nemzetgazdaság stabilizációs folyamata lemérhető a munkavédelem, foglalkozás-egészségügy alakulásában is: az újonnan telepített vállalatoknál és a multinacionális cégek többségénél jó színvonalú a munkabiztonság és a munkakultúra. Még mindig előfordul azonban, hogy az anyaországban levetett technológiát, eszközrendszert és gépparkot telepítik át Magyarországra. A privatizált régi közép- és nagyvállalatok és a kisvállalkozások többsége anyagi gondokkal küszködik, s kényszerűen mellőzi a munkavédelmi beruházásokat, miközben a végsőkig kihasználják az emberi erőforrásokat. Sok az elhasznált, korszerűtlen munkaeszköz, jelentős részük veszélyesnek minősül. Nemesak a munkaeszközök biztonsági állapotával, de az egyéni védőeszközök forgalmazásával, ellenőrzésével, munkahelyi szabályozásával is gondok vannak. A vizsgálatok szerint a kislétszámú munkáltatóknál nem ismerik a munkavédelmi szabályokat, a munkavállalók nincsenek tisztában a munkavégzés során használt anyagok esetleges károsító hatásaival, a kémiai biztonsággal, a vészhelyzetekkel, és nem használják az egyéni védőfelszereléseket sem.

Az elmúlt években ismételtelen az építőiparban volt a legrosszabb a helyzet, de más szakmákban is gyakori az egyéni védőeszközök használatának mellőzése. Az egyéni védőeszközök munkavédelmi megfelelőségi vizsgálatát végző hazai szervezetek számára igen nagy kihívás a folyamatosan érvénybe lépő, a vizsgálat követelményeit és módszereit rögzítő szabványok előírásaira való felkészülés, a minőségirányítási rendszer kialakítása. Van olyan vizsgálat, amelynek előírás szerinti, maradéktalan végrehajtásának ma egyetlen vizsgáló hely sem tud eleget tenni. A vizsgáló helyek, laboratóriumok a jogszabályban előírt feltételek teljesítésére, számukra elfogadható külső segítséget nem kapnak. Az állami költségvetés több mint egy évtizede nem biztosít forrást a munkavédelmi kutatásra, a munkavédelmi szakemberképzéssel is gondok vannak.

Az egységesnél szigorúbb vagy enyhébb követelmények az EU felfogása szerint a verseny feltételeit torzítják, így az Unió területén kiemelt és növekvő jelentősége van a munkavédelem, környezetvédelem követelményeinek. Az új helyzet alapvető változást igényel a gondolkodásmódban. Az új szabályozási rendszerek, a jogszabályok és szabványok, a felügyeleti és hatósági szerepek tisztázása és megértése rendkívül fontos és soha nem lezárható folyamat.

A népegészségügyi program, valamint a munkavédelem országos programjáról szóló 2001. évi OGY határozat az elérendő célok megvalósulását szolgáló egyik legfontosabb feladatként jelölte meg önálló munkahelyi baleset biztosítási rendszer kialakítását. A koncepció kidolgozása jelentős késésben van, az előkészítés jelenleg is folyik, a legfontosabb kérdésekben sincs még döntés.

Hazánkban az elmúlt években nem sikerült a munkaadókkal még kellőképpen elfogadtatni a munkavédelmi képviselők intézményét. Nem tartották be a munkaadók azt a törvényi

kötelezettségüket sem, hogy a már megválasztott munkavédelmi képviselők részére biztosítsák a kötelező továbbképzésen való részvételt. Így a képviselők sok esetben saját szabadidejüket fordították arra, hogy részt vegyenek egy-egy térítésmentesen megrendezett szakmai tanácskozáson, megpróbálva ezzel felfrissíteni szakmai ismereteiket. Ezen a súlyos helyzeten várhatóan csak a módosított Munkavédelmi törvény következetes betartása változtathat, amely kötelezően írja elő a munkavédelmi tárgyú tanácskozást, a munkavédelmi képviselő és bizottság illetve munkavédelmi paritásos testület megválasztását, melyre idén ősszel kerül sor.

Követelmények a munkavédelmi helyzet javítása érdekében:

- ✓ Ki kell alakítani az Unióban működő felelősségi viszonyokat az állam, a munkáltatók és a munkavállalók kapcsolatrendszerében. A munkakörülmények, a munkabiztonság, a foglalkozás-egészségügy, a munka-higiéne és a környezetvédelem javítása legyen kiemelt nemzeti program. Hatékony kormányzati szerepvállalást várunk a feltételek megteremtésében és az Európai Unió munkavédelemre, munkabiztonságra, foglalkozás-egészségügyre vonatkozó előírásainak teljes átvételében, valamint a jogszabályok betartásának hatékonyabb ellenőrzésében, megsértésük szankcionálásában, a szociális partnerek szerepének biztosításával.
- ✓ A szociális partnerek részvételével ki kell alakítani a munkabiztonsági szakmai felügyelet országos-ágazati-munkahelyi rendszerét, be kell tartatni a munkavédelmi törvényt.
- ✓ Korszerű, a biztosítottak szempontjait figyelembe vevő balesetbiztosítási rendszert kell kialakítani. Az MSZOSZ csak olyan balesetbiztosítási rendszerben érdekelt, amely mellett a karkedvezményes és rokkantsági nyugdíjrendszert az érintettek érdekeinek tiszteletben tartásával, jogsérelmek és dolgozói tehernövekedés nélkül alakítják ki, valamint egyidejűleg érvényesül a tripartit ellenőrzési rendszer is.

A munka világa jogi szabályozása

Az elmúlt négy évben a Munka Törvénykönyvét nem sikerült a munkavállalói érdekeknek megfelelően módosítani, sőt esetenként kifejezetten munkavállalói és szakszervezeti jogokat csorbítva változott a szabályozás, ráadásul az érdekegyeztetést megkerülve. Kiszélesedett az a gyakorlat is, hogy a munkavállalókat egyre nagyobb számban különböző technikákkal „kiszervezik” a Munka Törvénykönyve hatálya alól.

2001-ben a kormányzat számára az európai uniós jogharmonizáció alkalmat adott arra, hogy rá hivatkozással a Munka Törvénykönyvét úgy módosítsák, hogy az a munkavállalókra, a kollektív szerződésekre és szakszervezetekre egyértelműen a korábbiaknál hátrányosabb tartalmú lett. A módosítások nyomán hátrányosan változtak a munkahelyeken a munkaszerződésnek megfelelő munkavégzés, a munkaidő-beosztás és a pihenőidő garanciái, a munkavállalók védettsége, a kollektív szerződések kötésének feltételei és a szakszervezetek működési lehetőségei, továbbá a munkavállalók számára kedvezőtlenül alakultak ki a munkaerő-kölcsönzés szabályai. Ennek is következménye, hogy a magyar munkavállaló ma jóval többet dolgozik az unióban levő kollégáihoz képest. A munkajogi szabályozásban ugyan kisebb, de végre pozitív eredményeket a 2002. szeptember 1-jével hatályba lépett, illetve a 2003-ban elfogadott újabb törvényi változtatások hoztak. Ezek általában az előző kormány 2001. évi negatív változtatásait fordították vissza, de kedvező tartalmuk ellenére is csak részlegesen. Nem szüntek meg a 2001-ben bevezetett, a munkaszerződéstől eltérő

foglalkoztatást lehetővé tevő, a kollektív szerződés tartalmát lerontó, valamint a munkaerő-kölcsönzést szabályozó kedvezőtlen rendelkezések, s a munka- és pihenőidő szabályai is csak részben változtak előnyösen a munkavállalókra. Az elmúlt négy év munkajogi változásai tehát összességükben kedvezőtlenek voltak mind a munkavállalók számára.

A munkajogi jogszabályok megalkotása, változtatása során a szakszervezetek véleményezési, beleszólási jogosítványa az elmúlt négy évben gyakran sérült, az érdekegyeztetés fórumok elé a munkavállalókat érintő tervezeteknek csak egy része jutott el. A jelenleg az Országgyűlés előtt levő új jogalkotási törvényből pedig határozott tiltakozásunk ellenére kimarad a szociális partnerek jogszabály-veleményezési joga

Kedvező változások következtek be az esélyegyenlőtlenségek felszámolására vonatkozó jogi szabályozásban. Átvettük a jogharmonizáció keretében az e célt szolgáló EU irányelvet, 2003-ban pedig önálló törvény megalkotására került sor. A változások a munkavállalók védelmét is szolgálják a munkaviszony megkötésekor, sőt már az előtt is, a bérek megállapításakor, a munkahelyen való előmenetel során vagy a munkaviszony megszüntetésekor. Az esélyegyenlőség kezelése ma már önálló miniszteri rangot kapott.

A munkavállalókat ért jogsértések tekintetében a szakszervezeti jogsegélyszolgálatok hatóköre a szűkülő szakszervezeti tagság miatt, de a szakszervezetek korlátozott pénzügyi lehetőségei miatt is nem elégséges, lényegesen hatékonyabb jogvédelemre lenne szükség. Az MSZOSZ a több éve kezdeményezett, minden munkavállalóra kiterjedő munkavállalói jogvédő programját nem tudta elfogadtatni a kormányzattal, önerőből pedig nem nyílt mód megvalósítására. Csekély segítség a munkavállalók számára a 2004-ben hatályba lépő jogi segítségnyújtásról szóló törvény elfogadása. Az állam által finanszírozott „nép ügyvédei” ugyanis csak a legrászorultabb, jövedelem nélküli, illetve a minimális nyugdíjnak megfelelő jövedelemmel rendelkező számára nyújthatnak ingyenes szolgáltatást, a munkavállalók többségükben nem tartoznak bele.

A munkaügyi ellenőrzési rendszer megerősítése a törvények betartása érdekében az elmúlt években csak részben volt eredményes. A munkaügyi ellenőrzés igen kis létszámmal dolgozik, a szankciók nem eléggé visszatartó erejűek, melyeket esetenként már a vállalkozás költségeibe is belekalkulálnak, mert még így is olcsóbb törvényt szegni, mint azt betartani. Az ellenőrzésre jogosult állami apparátus az elmúlt években sem létszámában, sem hatékonyságában nem erősödött meg, bár az elmúlt két évben kismértékben bővült hatásköre és növekedett a kiszabható bírságok felső összege.

A helyzet javításához ki kell alakítani a munkaügyi ellenőrzés új szervezeti rendszerét a szociális partnerek bevonásával, munkahelyi, regionális és országos szinten. A törvények betartása érdekében még szigorúbb ellenőrzési szabályok és visszatartó erejű szankciók szükségesek, a munkaügyi ellenőrzés szervezeti rendszerét pedig létszámában és felkészültségében is meg kell erősíteni, a szociális partnerek részvételével. Működtetni kell a munkaügyi nyilvántartás OÉT-ben elfogadott rendszerét.

Következtetések, feladatok:

- ✓ Meg kell kezdeni és a lehető leggyorsabban el kell végezni a Munka Törvénykönyve átfogó felülvizsgálatát és teljes körű módosítását. Ennek során e törvényt kell valamennyi munkaviszony jellegű munkavégzés alaptörvényévé tenni, biztosítva, hogy az ilyen jellegű jogviszonyok legfőbb szabályai egy törvényből a munkavállalók és a munkaadók számára megismerhetővé váljanak.
- ✓ Törvényi szinten átfogóan szabályozni kell az országos, az ágazati, a regionális és a települési szintű érdekegyeztetés rendszerét, fórumait, feladataikat és működtetésük

legfontosabb elemeit, köztük fenntartásuk költségviselését is. E szabályozásnak az ágazati paritásos bizottságok megszervezésére és működtetésükre is ki kell terjednie.

- ✓ Felül kell vizsgálni a szakszervezetek működésére és érdekképviseleti-érdekvédelmi feladataik ellátásához szükséges jogaikra vonatkozó előírásokat, különös tekintettel a tisztségviselők védelme erősítésére.
- ✓ Újra kell gondolni az üzemi és a közalkalmazotti tanácsok rendszerét, szükségességüket, helyüket, jogaikat és létrehozásuk, működésük szabályait.
- ✓ A munkaügyi viták intézésének egyszerűsítése, hatékonyabbá tétele érdekében hatékonyabbá kell tenni és kiterjeszteni a munkaügyi közvetítői és döntőbíráskodási tevékenységet.
- ✓ Hatékony szervezettel és kellő hatáskörrel rendelkező, a szociális partnerek részvételével irányított munkaügyi ellenőrzési rendszert kell kialakítani.

Társadalombiztosítás

A társadalmi szolidaritás egyik legfontosabb intézménye, a társadalombiztosítás, melynek az előző kormány megszüntette önállóságát és visszaállamosított, a kormányváltás után a mai napig is az egészségügyi és pénzügyi kormányzat fennhatósága alatt áll, társadalmi ellenőrzés nélkül. Az MSZOSZ többször is sürgette a társadalombiztosítási rendszerek feletti kontroll mielőbbi megteremtését.

Azáltal, hogy irányítás két kormányhivatal kezében van egyidőben, összerosódnak a feladatok és a felelősség. Nem lehet tudni, hogy a társadalombiztosítás évről-évre növekvő hiánya mennyiben következik a költségvetés kiadásainak alátervezéséből, vagy a gazdálkodás hiányosságából.

Miután pedig az elmúlt 15 évben hozott társadalombiztosítást érintő döntések sokkal inkább szolgáltak pártpolitikai érdekeket, mint szakmai megfontolásokat, vissza kell szerezni a társadalombiztosításba vetett bizalmat is.

Következtetések, feladatok:

- ✓ Újra kell gondolni a társadalombiztosítás irányítási, gazdálkodási rendszerét, összhangban a nyugdíj- és egészségbiztosítási rendszer tervezett reformjával. Meg kell teremteni az egységes irányítást és gazdálkodást, átalakítani a szervezeti struktúrát. Mindenekelőtt szükséges a társadalombiztosítási alapok leválasztása a központi költségvetéstől, önállóságuk, gazdálkodási felelősségük visszaállítása.
- ✓ Sürgősen meg kell teremteni az alapok feletti társadalmi kontrollt a szociális partnerek megállapodásával, a munkavállalók, munkáltatók és a nyugdíjasok képviseleti szerveinek részvételével.

Nyugdíjbiztosítás

Az előző kormányzati időszakban a nyugdíjrendszerben a legnagyobb gondot a nyugdíjreform elemeitől való eltérés és a nyugdíjak megállapításának önkényes változtatása okozta, 2002-től ezek részben kezelésre kerültek, felszínre jöttek azonban a nyugdíjrendszer megoldatlan kérdései. Az 1998-as reform ugyanis a magánnyugdíj-pénztárak létrehozására koncentrált,

azonban a hagyományos elemeken belül nem történt érdemi előrelépés, valamint kimaradt a karkedvezményes és a rokkantsági nyugdíj átalakítása. Így a változások ellenére a hagyományos felosztó-kirovó rendszer számos rendszerbeli problémája megoldatlan maradt.

A nyugdíjak reálértéke 2000-ben közel 20%-kal volt kisebb az 1989-esnél. 2001-ben, de különösen 2002-2003-ban a reálérték-visszapótlás felgyorsult. A 2002-2003-as évek a nyugdíjaknál a korábbi évek elmaradásának részbeni visszapótlását jelentették. A kormány ígéretének megfelelően 2002. júliusában egyszeri, személyenként 19 ezer forintos juttatás kifizetésére került sor, ami 3,1 millió nyugdíjast érintett. A nyugdíjak színvonalát 2003-ban az emelések mellett a 13. havi nyugdíj bevezetésének megkezdése is emelte. Az özvegyi nyugdíjak mértéke két év alatt 50%-kal emelkedik. Ennek eredményeként 2003-ra megszűnt a nyugdíjak reálértékének 1989-hez viszonyított elmaradása és csekély, 1,2%-os többlet is jelentkezett. Ez a szint azonban a tisztas megélhetéshez korántsem elég.

Az MSZOSZ alapfeltételként kezeli a nyugdíjrendszerrel kapcsolatban a stabilitást és kiszámíthatóságot, a nyugdíjak reálértékének tartós növelését valamint az esélyegyenlőség garantálását. Szorgalmazza, hogy a nyugdíjasok életminősége javítása és a nyugdíjemelés kérdései egy Nemzeti Felzárkóztató Programban kerüljenek rendezésre. Ennek keretében rendezni a nyugellátások terén kialakult ellentmondásokat, kialakítani a biztosítási és a szolidaritási elv érvényesülésének megfelelő egyensúlyát.

A társadalombiztosítási ellátásoknak az Európai Unió követelményekhez kell igazodniuk. Ezért is szükséges az Európai Szociális Karta társadalombiztosítással kapcsolatos 12. cikkelyének ratifikálása a továbbiakban.

Következtetések, feladatok:

- ✓ Elvi alapállásnak kell tekinteni, hogy a nyugdíjat a nyugdíjasok aktív korban végzett értékteremtő munkája alapozza meg, és járulékfizetésük támasztja alá. Ebből adódóan a mindenkori kormánynak kötelessége a nyugdíjak reálértékének megőrzése valamint annak a gazdasági lehetőségekkel alátámasztott, azzal arányban lévő növelése.
- ✓ Nem halogatható tovább a felosztó-kirovó rendszer reformja főbb irányáról és tartós finanszírozást biztosító rendszeréről hozandó döntés. A módosított rendszernek hosszú távon kiszámíthatónak kell lennie, az elveszített bizalom visszanyerése érdekében is.
- ✓ El kell végezni a rokkantsági és a karkedvezményes nyugdíjrendszer felülvizsgálatát, kialakítani a rugalmas nyugdíjba vonulás új feltételeit. Olyan rokkantsági rendszert kell kialakítani, amely az egészségi állapot tartós romlásán, és nem a munkaerő-piaci, főleg szociális-gazdasági szempontokon alapszik. A rendszerek reformjával nem sérülhetnek a szerzett jogosultságok, érvényesüljön a fokozatosság elve és jogviták esetén biztosítani kell a jogorvoslat lehetőségét. A nyugdíjrendszer változtatása kizárólag társadalmi konszenzusra törekvésen és érdemi egyeztetéseken alapulhat.

Egészségügy

Az elmúlt négy évben apró lépéseken túl érdemben nem sok történt az egészségügy megreformálásában, a mai napig nem látható egy egységes, távlatos és végiggondolt stratégia. Továbbra is rendkívül alacsony a járulékfizetők aránya, és az elmúlt évek járulékcsoökkentései is inkább az egészségbiztosítást érintették. Korábban nem tapasztalt jelentős költségrobbanás megy végbe, egyre nagyobb szakadék tátong az orvosilag lehetséges és a közgazdaságilag még megengedhető ráfordítások között. Az Egészségbiztosítási Alap deficitje évről-évre jelentős és növekszik. Ebben a helyzetben – stratégia hiányában – csak válságmenedzselés

folyik, miközben mindenki számára világos, hogy az egészségügy a jelenlegi szerkezetben már rövidtávon sem finanszírozható. A helyzetet súlyosbítja, hogy a hazai egészségügy változatlanul túlzottan kórházcentrikus, ami mögött erős hatalmi és egzisztenciális érdekek húzódnak meg. Az un. kórház törvény(ek) körüli politikai csaták is ezt érzékeltették. Nehezíti az előrelépést, hogy nincs az egészségügyben a betegek érdekérvényesítő tevékenységének gazdája. Akik a szabályozott, ellenőrzött privatizációt lehetővé tevő kórház törvény ellen felléptek tavaly az Alkotmánybíróságon, ma a szabályozatlan, korlátlan privatizációval kell, hogy szembesüljenek.

A legnagyobb társadalmi probléma – ami jelen időszakra teljesen nyilvánvalóvá vált – az egészségügyi ellátási rendszer kettészakadása. Jelentős társadalmi különbségek keletkeztek igénybevételben, az ellátás minőségében. Ebben kétségtelenül jelentős szerepe van a paraszolvenciának, melynek kevés köze van a teljesítményhez. Ugyanis a hálapénz nem a jobb minőségű szolgáltatásokra ösztönöz, hanem jövedelemkiegészítésül szolgál, s torz érdekviszonyokat teremt az egészségügyben. Ezen a helyzeten az 50%-os béremelés sem változtatható.

Az utóbbi években az egészségügy egyik legneuralgikusabb területévé vált a gyógyszerkérdés. Évek óta felvetődő probléma a „gyógyszerkassza” évről-évre növekvő hiánya, a lakosság gyógyszerkiadásainak folyamatos növekedése. Ez utóbbi ráadásul az egyes lakossági csoportokat – főleg az időseket – eltérő mértékben érinti, tovább erősítve az egészségügyi ellátási rendszer kettészakadását. A mai napra kialakult helyzet már-már társadalmi konfliktussá vált. Állandó – sajnos politikai és nem szakmai – vita folyik arról, hogy ebben a folyamatban mekkora szerepe van a gyógyszeripar érdekeinek, valamint a lakosság növekvő gyógyszerfogyasztásának és különösen az utóbbi valóságos okainak. Mindeközben a gyógyszerkassza „feneketlen hordóként” működik. Sajnálatos, hogy a nemzeti fejlesztési tervben nem jelennek meg kellő súllyal az egészségügyi megfontolások.

A legnagyobb eredmény, hogy az egészségügy számos és növekvő problémái ellenére működőképes maradt, a magyar ellátási rendszer nem sokkal alacsonyabb színvonalú azoknál a gazdagabb országokénál, amelyek a magasabb GDP lényegesen nagyobb részét fordítják az egészségügyre.

Bizakodásra ad okot a 2003. év tavaszán elfogadott népegészségügyi stratégia, amely az egészségfejlesztés sokszereplős jellegét hangsúlyozza, és aminek máris kézzelfogható eredménye az iskolai egészségfejlesztési program beindítása és finanszírozási rendszerének kialakítása. Az új stratégia egyik legfontosabb eredménye lehet a pénzek és az emberi erőforrások összehangolt és hatékony felhasználása. Végrehajtásához azonban pótlólagos források kellene. Sajnos napi politikai érdekek nem fűződnek hozzá, mivel ezen a területen a ráfordítások hatásai csak hosszabb távon, kormányzati ciklusokon átívelően mutatkoznak meg. Az egészségügyben dolgozók helyzetében jelentős javulást eredményezett a 2003-ban végrehajtott 50%-os egészségügyi béremelés, amelyre korábban nem volt példa az ágazatban.

Mindezeket figyelembe véve belátható, hogy a lehetséges változtatás alapvető kérdése a finanszírozási rendszer.

Következtetések, feladatok:

- ✓ Az egészségügyben nem halogatható tovább átfogó reform, a szolidaritási elv és a közfinanszírozás dominanciájának fenntartásával, a lakossági terhek további drasztikus emelkedésének megakadályozásával, az egészségmegőrzéshez és a gyógyuláshoz való egyenlő esély garantálásával. A rendszer reformjának középpontjában a gyógyítandó embernek kell állnia és a szolgáltatás megszervezésének ezt a célt kell szolgálnia.

Elsődleges feladat a gazdasági feltételekkel összhangban álló finanszírozási rendszer kidolgozása.

- ✓ A lakosság egészségének javítása érdekében Nemzeti Egészségfejlesztési Programot kell kidolgozni, amely mind a megelőzés, a gyógyítás, mind pedig a rehabilitáció követelményeit biztosítja. Meg kell szüntetni az egészségügyi szolgáltatások alulfinanszírozottságát mind a technológiai fejlesztés, mind pedig az egészségügyben dolgozók bérezése terén.
- ✓ Új gyógyszer-támogatási szisztémát kell kidolgozni, melynek hatástanulmányokon, számításokon és az érdekképviselőkkel egyeztetett elveken kell nyugodnia. A betegeknek minden indokolt esetben hozzá kell férniük a számukra leghatékonyabb és megfizethető gyógyszerekhez, ezt költségvetési szempontok nem akadályozhatják. A közgyógyellátási rendszerrel és ezen kívüli eszközökkel is tartós vagy eseti segítséget kell nyújtani azok részére, akiknek jövedelmi helyzetükből következően nehézséget jelent a gyógyszerek kiváltása (pl. idősek, krónikus betegségben szenvedők), hogy hozzájussanak a gyógykezelésükhöz szükséges gyógyszerekhez.

Szociálpolitika

Ahhoz, hogy valaki Magyarországon szegénységről beszéljen, 2002. előtt politikai merészség kellett, ma szinte divattá vált. Az MSZOSZ mindig is visszautasította azt, hogy a szegénység, a rászoruló sorsa politikai játszmák kérdése legyen. Az MSZOSZ már az előző országjelentésében is a középrétegek tömeges elszegényedéséről beszélt. Az a tény, hogy a családfő rendelkezik-e munkával, milyen a jövedelmi helyzetük, hány gyermeket nevelnek és van-e lakásuk, ma is alapvetően meghatározza a családok helyzetét. És nemcsak a családok, de a jövőbeni családok helyzetét is, hiszen a ma hátrányos helyzetből induló gyermekek olyan halmozott hátrányokkal indulnak útnak az önálló életbe, a munka világába, hogy jövőjük determinált. Nem kapják meg a legjobb oktatást, lemaradnak nemcsak az általános műveltség, de a nyelvtudás és a számítógépes ismeretek megszerzésében is. A hátrányos helyzetből induló gyermekeknek sokkal nagyobb teljesítményt kell nyújtaniuk a mai iskolarendszerben, hogy ugyanazokat az eredményeket elérhessék, mint a magas jövedelmű családok gyermekeinek, és még így is elérhetetlen számukra az iskolarendszer fizetős része. Mire a felnőttkor küszöbére érkeznek a korábbi egyoldalú, sokszor egészségtelen táplálkozás egészségügyileg is nyomot hagy rajtuk. A munkaerőpiacra túl korán kikerülve gyakran az ifjúsági munkanélküliek táborát bővítik. A mindennapi megélhetési gondokkal küszködők táborát növelik azok is, akiknek bár van munkája, a keresetük mégsem biztosítja számukra és családjaiknak a biztos megélhetést, valamint azok a nyugdíjasok, akiknek egy élet munkája után alacsony nyugdíjuktól még a szükséges gyógyszerek kifizetése is gondot okoz.

Mindezek a gondok nem újak és sajnos nem is enyhültek az elmúlt négy év során. Érdemi lépés nem történt a szociális problémák megoldása irányában. Sem a jövedelmek, sem a foglalkoztatottság nem javult a kellő mértékben és a szociális háló sem működött megfelelően. Az előző kormány szociális támogatás címén olyan juttatásokat erősített, amelyeket a rászorultságot nem érvényesítették, sokszor épp a legalacsonyabb jövedelműek igénybe venni sem tudták (pl. gyermekkedvezmény), a legnagyobb szociális kedvezményeket pedig az átlagosnál kedvezőbb jövedelmi helyzetben élők élvezhették (pl. támogatott lakáshitel). A jelenlegi kormány komoly lépéseket tett a rászorultsági elv érvényesítése érdekében. Megemelte a négy éven keresztül változatlan összegű családi pótlékot,

ugyanakkor jövedelmi korlátot állított bizonyos kedvezmények érvényesítéséhez. A „minden gyermek egyenlő elv” megvalósulása érdekében megszűnt a családi pótlék jövedelemhatárhoz kötése, és erősödött szerepe a gyermekkedvezményhez viszonyítva, bár ma sem fedezi egy gyermek minimális megélhetését. Nem sikerült ugyanakkor előbbre jutni az oktatásban való esélyegyenlőség megvalósítása irányában. Nem indult be átfogó bérlakás-építési program, de történtek lépések abba az irányba, hogy a lakástámogatások egy átlagos család számára elérhetővé váljanak.

A szegénység érdemi kezeléséhez elsőként meg kellene határozni azt, hogy kit tekintünk ma szegénynek. Az Európai Unió és ILO fogalmak alapján a magyar társadalom csaknem háromnegyede szegény, mert ennyien élnek ma Magyarországon az Európai Unió országaiban mért átlagfogyasztási szint ötven százaléka alatt. Ha viszont a hazai fogalom-meghatározás szerinti létminimum alatt élők létszámát nézzük, akkor a népesség 30 %-ára tehető a szegények aránya. Az utóbbi években is tovább nőtt a népesség leggazdagabb tizedének és a legszegényebb tizedének a jövedelmi különbsége. A leszakadók helyzete egyre kilátástalanabb, ugyanakkor megerősödni látszik egy középosztály az átlagos jövedelmek környékén. A szegénység ma már nem egyszerűsíthető le pusztán a jövedelmi és életszínvonalbeli különbségekre, hanem azt a réteget jelöli, amely a társadalom többségétől élesen elkülönül, tartósan leszakadt, és akiknek a jelenlegi tendenciák folytatódása esetén esélyük sincsen arra, hogy bekapcsolódjanak a munkamegosztás kialakulófélben levő új rendszerébe, hogy „normális” munkájuk, jövedelmük, lakásuk, társadalombiztosításuk legyen, hogy gyerekeiket megfelelően tudják iskoláztatni. Ebből következik, hogy nincs értelme a hagyományos kategóriákkal meghatározott létszámot hangsúlyozni, és az is, hogy az általános jövedelmi helyzet javulása ezt a kérdést sem fogja tudni automatikusan megoldani.

Az Európai Unió is egyre fontosabb kérdésként kezeli a kirekesztés elleni küzdelmet, a társadalmi integrációt. Emellett az uniós szociálpolitika a „segélyezés helyett támogatás” elvet használja újabban, ami ellene szól a szociálpolitika eszközeinek a legszegényebbekre való leszűkítésének. Számolni kell azzal, hogy demográfiai okok miatt a közeljövőben is egyre kevesebb keresőnek kell mind több idős embert eltartania, mégha a foglalkoztatásban érdemi javulás következne is be.

Következtetések, feladatok:

- ✓ Az állam legfontosabb feladata a társadalom kettészakadási folyamatának a megállítása, és visszafordítása, a leszakadók visszavezetése a társadalomba. Ehhez fel kell használni az Európai Unió ezirányú tapasztalatait, ajánlásait is.
- ✓ Meg kell találni a helyes arányt, hogy a szociálpolitika eszközeit milyen arányban kívánjuk szociális segélyezésre, szükséglakásokra és hajléktalanszállásokra fordítani, vagy pedig a rendelkezésre álló pénzt új munkahelyek létesítésére, korszerű iskolarendszer megteremtésére, képzési és átképzési programokra, leromlott városrészek, falvak rehabilitációjára stb. költeni.
- ✓ Létre kell hozni azt a még ma is hiányzó szociális hálót, amely a rászorulóknak érdemi segítséget tud nyújtani, de ugyanakkor nem megalázó, és nem is teszi őket érdekeltté abban, hogy életüket tartósan a segélyezésre alapozzák.

2004. július 21.